

Kao što se iz ovoga prikaza može zaključiti, u normiranju hrvatskog medicinskog nazivlja, iako je to složen posao, nema razloga sumnji o njegovoj rješivosti; naprotiv, kulturna je i znanstvena potreba da se ono na osnovi određenih kriterija riješi i ustali, oslobodi nepotrebnih stranih nanosa i da se njegov daljnji razvitak usklađuje s jezičnom prirodom i znanstvenim potrebama.

Da bi se mogle ostvariti mogućnosti strojnog prevođenja, potrebno je da imamo i normirano hrvatsko medicinsko nazivlje. U prilikama suvremene razmjene znanstvene misli i znanstvenih tekovina strojno prevođenje omogućuje neusporedivo bržu razmjenu obavijesti i ono je zahtjev načina života i vremena u kojem živimo.

Nema sumnje da je normiranje hrvatskog medicinskog nazivlja znanstveni rad, pa ga treba uvrstiti među stručne zadatke Liječničkog zbora. Taj bi posao mogla uspješno vršiti posebna organizaciona jedinica u Liječničkom zboru, Savjetništvo za hrvatsko medicinsko nazivlje i stručno prevođenje, zajedno s Komisijom za izradbu medicinskih terminoloških rječnika pri Hrvatskom republičkom odboru za izradbu terminoloških rječnika.

PRISTUP ANALIZI SLOŽENE REČENICE

Zlata Derossi

U našim srednjoškolskim gramatikama obično se rečenice s obzirom na svoju konstrukciju (ili s obzirom na to »koliko je misli u njima izraženo«) dijele na proste i složene. Težak kaže: »Često se dvije rečenice radi jače međusobne povezanosti slažu u veću rečeničnu cjelinu koja se zove složena rečenica«,¹ a Brabec – Hraste – Živković: »Složena rečenica složena je od dviju ili više prostih rečenica.«² Međutim, ako pođemo sa stanovišta da je osnovno mjerilo za prepoznavanje rečenica razumijevanje,³ onda termin prosta i složena rečenica postaje suvišan. U rečenici *Ako ne vratiš knjigu u knjižnicu, platit ćeš globu* formalno, gramatički imamo dvije misli, ali rečenica *platit ćeš globu* ima drugi smisao nego rečenica *Platit ćeš globu ako ne vratiš knjigu u knjižnicu*, a rečenica *ako ne vratiš knjigu u knjižnicu* ima, doduše, i subjekt i predikat, ali bez rečenice uz koju se veže nema smisla, nije dovršena. Ali, kao što zavisna rečenica ne može biti bez glavne, tako i glavna na neki način zavisi o zavisnoj. Promatramo li tako spomenutu rečenicu, u njoj je samo jedna izjava o subjektu, samo jedno priopćenje, samo jedna misao. Kao što u rečenici ne postoji subjekt sam za sebe, ni predikat sam za sebe, nego su u

¹ Težak-Babić: Pregled gramatike hrvatskosrpskog jezika, Zagreb, 1966.

² Brabec-Hraste-Živković: Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb, 1958.

³ Sreten Živković: Uvod u opću lingvistiku, Zagreb, 1958.

jednom jedinstvu – a ipak ih raščlanjujemo radi uočavanja međusobnog odnosa riječi i sintagma – tako i tzv. složene rečenice možemo u istu svrhu raščlaniti na uže cjeline, koje se obično određuju prema ličnom glagolskom obliku. U svakoj od tih cjelina imamo jednu izjavu, ali je ona nepotpuna. Stoga složenu rečenicu promatramo u jedinstvu smisla, tražeći vezu i odnose dijelova (rečenica) unutar cjeline.

U rečenici *Posjetila me sestra iz Amerike* subjekt je *sestra iz Amerike*, a u rečenici *Posjetila me sestra koja živi u Americi* subjekt je *sestra koja živi u Americi*. Dio *iz Amerike* i dio *koja živi u Americi* imaju potpuno isti odnos prema subjektu *sestra*, samo što je prvi po svojoj konstrukciji sintagma, a drugi rečenica. Oba su dijela podređena imenici *sestra*, oba doživljavamo kao zavisni dio cjeline, a razlika je u njihovoj konstrukciji, pa *iz Amerike* zovemo atributnom sintagmom, a *koja živi u Americi* atributnom rečenicom. Tu rečenicu u istom obliku ne možemo osamostaliti, jer bi onda, očito, bila nejasna, nedovršena, pa, prema tome, i stilski i jezično nepravilna. Nasuprot tome, glavna rečenica može stajati i bez svoje zavisne. Ona je, doduše, smislom nepotpuna, ali gramatički pravilna.

Ako zavisnu rečenicu promatramo kao dio jedne misli, dakle, kao dio rečenice, onda ćemo je određivati isto onako kao što određujemo riječ ili sintagmu unutar proste rečenice:

Subjektivna rečenica: Tko napiše najbolju zadaću, bit će nagrađen.

Atributna rečenica: Vрати mi novac što sam ti ga odavno posudio.

Objektivna rečenica: On je mislio da će studirati filozofiju.

Adverbnа rečenica: Došli smo kada smo završili posao.

Predikatna rečenica: Tvoje je ponašanje takvo da ćemo o njemu morati ozbiljno razgovarati.

Ipak, vrlo će nam se često dogoditi da ustanovimo kako jedna vrsta rečenica ima u sebi i elemente neke druge rečenice. Tako se pogodbene stvarne približuju vremenskim (Kad slijepac slijepca vodi, oba u jamu padaju), dopusne neki ubrajaju u suprotne (Iako se spremala oluja, ipak smo pošli u šetnju – Spremala se oluja, ali smo ipak pošli u šetnju), sastavne rečenice približuju se katkada posljedičnim (Bio je to za nju pretežak posao i ona ga je napustila) ili vremenskim (Otvorile su se radnje i ona je pošla u kupovinu), atributne rečenice imaju u sebi često posljedični, namjerni, uzročni element (Unio je zadah vina, duhana i birtije, što je na šiljastom nosu ženinom i na tankim usnicama izazivalo grimasu odvratnosti i prezira, Smogla sam snage da otvorim prozor, Od radosti da će zagrliti svog Ernesta, bijaše zaboravila da ga pohađa u zatvoru) – samo što mi rečenice obično analiziramo s obzirom na element koji je pretegao, koji je uočljiviji i koji bolje odgovara kutu naše analize.

Među složenim rečenicama ima i takvih koje se ne mogu poistovjećivati s dijelovima proste rečenice. Takve su npr. dometnute i umetnute rečenice. Mogli bismo ih usporediti s riječima proste rečenice koje s njom nisu gramatički vezane, ali su za smisao rečenice i njezinu stilsku boju i te kako važne jer je u njima sadržan odnos osobe koja govori prema predmetu govora. Npr. *Doći ću, sigurno, večeras – Doći ću večeras, vjeruj mi.* Takve se rečenice obično obrađuju u vezi sa zavisno složenim rečenicama, premda za njih ne možemo reći da su zavisne, nego moramo istaći njihovu posebnu stilsku funkciju unutar određenog teksta i njihovu specifičnost s obzirom na problem zavisnosti.

Dok je u prostoј rečenici prilično jasan odnos glavnih i zavisnih dijelova, dotle u složenoј rečenici gramatički glavna ne mora biti i glavna smislom, a zavisna može biti upravo ona na kojoj je težište izjave. Npr. u rečenici *Nisam bio u školi jer sam bio bolestan* bolest o kojoj se govori u zavisnoj («sporednoj») rečenici uvjetovala je radnju glavne rečenice. Ili u rečenici *Bilo je tako sklisko da sam pao* glavna je misao *pao sam*, ali sklizak pločnik uzrok je moga pada, moj pad zavisi o skliskom pločniku. Primjeri izostavljanja tzv. glavne rečenice, formalno glavne rečenice, rečenice na kojoj nije težište priopćavanja, još više, rečenice koja je u određenom tekstu toliko nevažna da bi nam se izraz činio neprirodnim kad bismo je naveli, ti su primjeri dokaz kako je glavna rečenica katkada doista sporedna: Bio bi kapetan i udario da gomila ne ostane mirna, bez jedne riječi, a gotovo i bez kretnje. *Kao da je ovaj put osjećala i priznavala da je kriva.* (Izgledalo je kao da je ovaj put osjećala i priznavala da je kriva.) – Sigurno su derani Golijat i Sibe naslagali mnogo suha lišća i granja *jer su njihova dva stupa bila debela*, činilo se da će dugo sukljati u visinu. (Sigurno su derani Golijat i Sibe naslagali mnogo suha lišća i granja, *a to je sigurno zato* što su njihova dva stupa bila debela, *to se moglo zaključiti po tome* što su njihova dva stupa bila debela.) Ili rečenice svakodnevnog govora: *E, da sam bogata! Kad bih bar ja mogla tamo oputovati!* i sl. To su zapravo pogodbene rečenice u kojima je želja toliko potisnula preostatak priopćavanja da uopće nije važna radnja koja bi bila rezultat ostvarene pogodbe.

Stoga je u složenim rečenicama često teško po smislu odrediti koja je misao glavna. Osnovni je uzrok ovog problema upravo u tome što složenu rečenicu u svojoj svijesti doživljavamo kao jedinstvo, kao cjelovitost. Kad je raščlanimo, uvijek svakoj, promatranoј izolirano, nešto nedostaje.

Nekada analizom razbijamo cjelovitost smisla rečenice i njezino jedinstvo, vršimo nad tom rečenicom pravo nasilje. To se dešava kad je zavisna rečenica tako čvrsto povezana s riječju ili sintagmom glavne rečenice da ta riječ i ta sintagma bez zavisne rečenice nema nikakva smisla. To je izrazit slučaj kod pravih atributnih rečenica (U hrvatskoј političkoј i kulturnoј povijesti vodile su se raspre o pitanju | *kada je zapravo započeo hrvatski preporod*)

ili kod rečenica koje se odnose prema glagolu glavne rečenice kao pravi objekt prema predikatu (*Osjetila je | da će umrijeti od toga*), a u pojedinim slučajevima analiza rečenice zbog ovog problema može nas dovesti u nedoumicu i do pogrešnih zaključaka. Npr. u rečenici *Iza Jurjeva odlaska samovao je Stipančić u svojoj sobi u drugom katu još i više nego prije | dok je Juraj bio u kući dio još i više nego prije dok je Juraj bio u kući* zapravo je poredbena oznaka, ali je jedan dio te oznake vremenska rečenica. U rečenici *Otac je letio naprijed zabrinut kao ptica | kad svoje nježno ptiče prvi put izvodi iz gnijezda u zrak* predikatni atribut *zabrinut kao ptica kad svoje nježno ptiče prvi put izvodi iz gnijezda u zrak* ima jedan svoj dio razvijen u rečenicu *kad svoje nježno ptiče prvi put izvodi iz gnijezda u zrak*. Prepoznavanje je te rečenice otežano zbog izostavljanja glagola uz koji se veže zavisna rečenica: *Otac je letio naprijed zabrinut kao što je zabrinuta ptica kad svoje nježno ptiče prvi put izvodi iz gnijezda u zrak*. U rečenici *Car, videći | da je djevojka mnogo mudrija od njega, | zapovjedi mu da je dovede pred njega – dio videći da je djevojka mnogo mudrija od njega* priloški je skup s vremenskim značenjem. Nosilac je toga značenja *videći*, a *da je djevojka mnogo mudrija od njega* – to je objektna rečenica. U rečenici *Primijetivši | da ga potkradaju, | on je udvostručenom pažnjom čuvao svoje vrijedne stvari – Primijetivši da ga potkradaju* jest, opet, priloški skup u uzročnom značenju, a *da ga potkradaju* objektna rečenica za glagolski prilog prošli *primijetivši*. U posljednjim dvjema složenim rečenicama istaknuti dio predstavlja još čvršću cjelinu nego cjeline u prethodnim primjerima. U strogo gramatičkom smislu oblici *videći* i *primijetivši* predstavljaju dio glavne rečenice, a njihove su dopune poseban tip objektna rečenice koja nije dodana predikatu, nego sporednom rečeničnom dijelu, i odnosi se prema glagolskom prilogu kao objekt prema predikatu.

I među tzv. nezavisno složenim rečenicama, koje sve povezuje izvjestan stupanj nezavisnosti (mogle bi, kako to obično kažemo, stajati svaka za sebe), postoje jače i slabije veze. Najčvršća je ta povezanost kod isključivih rečenica, jer se one ne mogu osamostaliti i odijeliti tačkom, kao što je to uglavnom moguće kod ostalih vrsta nezavisno složenih rečenica. Odnosno, ukoliko to učinimo, nove rečenice postaju vidno stilski nespretne, a veza među njima nelogična. Npr.: *Pravopis je dobro naučila, samo nije znala upotrebu navodnika. – Pravopis je dobro naučila. Nije znala upotrebu navodnika.* Nova stilizacija, bez veznika koji ističe da se iz sadržaja nešto isključuje, učinila je odnos dviju rečenica neprirodnim. Kod sastavnih rečenica u većoj zavisnosti nemoguće je izmijeniti redosljed jer su u odnosu uzrok – posljedica ili vremenski slijed (*Padala je kiša te smo odustali od izleta, Otvorile su se radnje pa sam pošla po meso*).

Međusobni odnos višestruko složenih rečenica vrlo je raznolik. Govoreći o zavisnosti takvih rečenica, gramatika Brabec – Hraste – Živković navodi četiri slučaja:

»1. Istovrsne rečenice odnose se među sobom kao istovrsni dijelovi rečenice: U najtežim trenucima bili su partizani uvjereni da će izdržati borbu, da će neprijatelja pobijediti i da će ostvariti svoje ideale.«

»2. Uzastopne rečenice vezane su jedna na drugu: Zečevi nisu vjerovali svojim očima jer se još nikad nije dogodilo da bi se na svijetu našao zec koji se ne bi nikoga bojao.«

»3. Zavisne rečenice zavise od glavne, ali ne od iste riječi: Kad su krasne ptice nestale, siroto pače zaronilo je duboko iako nije znalo zašto.« (Ova mi se stilizacija ne čini dovoljno jasnom i preciznom, pa mislim da bi, možda, bilo bolje: Zavisne rečenice zavise od glavne, ali odgovaraju na različita pitanja.)

»4. U mnogostruko složenoj rečenici ima nekoliko skupova: Ta Cetinjani ni sad ne misle kako bi živjeli mirno, već žive mirno što moraju.«

Navedenom podjelom ni izdaleka nisu iscrpljene sve mogućnosti odnosa u mnogostruko složenoj rečenici. Sva su četiri slučaja, da tako kažemo, čisti i klasični primjeri, a u jezičnoj praksi naći ćemo u većini slučajeva kombinacije nekoliko spomenutih slučajeva.

Promatrajući mnogostruko složene rečenice s obzirom na veću i manju zavisnost među njima (što mi se u analizi čini najvažnijim), primijetit ćemo da u tim rečenicama postoje veće i manje logičke cjeline, od kojih su neke u manjoj, a neke u većoj zavisnosti.

U skupu *Čim je barka pristala k obali, | poteče stara u svoju kuću jedva pozdravivši susjede, | koje su se više radovala pripovijedanju nego darovima | što će ih dobra Barica donijeti iz Zagreba* prva je rečenica vremenska; ona označuje vrijeme za glagol poteći, ali i za čitavu situaciju izraženu preostalim trima rečenicama. Među njima je prva nosilac značenja čitavog skupa, glavna rečenica. Treća i četvrta rečenica mogu se opet promatrati kao logička cjelina od dviju nesamostalnih rečenica, među kojima je prva nosilac značenja, a druga njezina nadopuna.

Skup *Njegovu oku nije izmaknulo | kako se silila da se pokaže veselijom i jačom | da tako obveseli svoje dvoje djece, | no onamo pokrila bi njeno lice svaki čas bolna skrb | i njene oči, gledajući za sestrom, pitale bi velikom, sjetnom brigom: | Što će biti od nje | kad ja umrem?* možemo podijeliti u dvije relativno samostalne cjeline: 1. *Njegovu oku nije izmaknulo kako se silila da se pokaže veselijom i jačom da tako obveseli svoje dvoje djece,* i 2. *no onamo pokrila bi njeno lice svaki čas bolna skrb i njene oči, gledajući za sestrom, pitale bi velikom, sjetnom brigom: Što će biti od nje kad ja umrem?* Njihov je međusobni odnos suprotan. U prvom skupu glavna je rečenica *Njegovu oku nije izmaknulo*; preostale su rečenice tumačenje toga što *njegovu oku nije izmaknulo*, dakle, imaju funkciju subjekta ako ih promatramo kao cjelinu. Nosilac je subjektivnog značenja *kako se silila*, ali misao još uvijek nije završena. Na što se silila? *Da se pokaže veselijom i jačom da tako obveseli svoje dvoje djece* – to je objektna rečenica, u kojoj je nosilac

značenja *da se pokaže veselijom i jačom*, a nadopuna toga smisla, namjera toga ponašanja, *da tako obveseli svoje dvoje djece*. U drugom, suprotnom skupu imamo dvije nezavisno složene cjeline: 1. *no onamo pokrila bi njeno lice svaki čas bolna skrb*, i 2. *i njene oči, gledajući za sestrom, pitale bi velikom, sjetnom brigom: Što će biti od nje kad ja umrem?* Te su dvije cjeline sastavne; prva je prosta, a druga složena. U drugoj je glavna rečenica *i njene oči, gledajući za sestrom, pitale bi velikom, sjetnom brigom*, a njezina je nužna dopuna objektna rečenica, koja ima vrlo samostalnu konstrukciju. Raščlanimo li je, dobit ćemo glavnu *Što će biti od nje* i vremensku *kad ja umrem*.

Takvom analizom, čini mi se, rečenice *rašćlanjemo*, a opet ih promatramo u *jedinstvu* priopćenja.

Uz navedene napomene o problematici složene rečenice moglo se iznijeti i niz drugih (problem eliptične rečenice, problem sažimanja rečenica, problem određivanja broja rečenica, itd.). Ja sam se u ovom članku osvrnula u prvom redu na problem cjelovitosti složene rečenice i nastojala ga osvijetliti s nekoliko strana. Preostaje još odgovor na pitanje koje se nameće u pristupu problematici složene rečenice: kako da se čovjek snađe u mnoštvu problema i što da radi kad u školi na njih naiđe? Mislim da je osnovni put analize rečenice promatranje složene rečenice u njezinu misaonom jedinstvu i da u raščlanjivanju to jedinstvo moramo poštovati iznad svega. Stoga je najbolje složenu rečenicu najprije raščlaniti na subjektivu i predikativu cjelinu, tako da ta dva dijela odmah obuhvate čitavu rečenicu ili nekoliko rečenica kao dio skupa. Onda ćemo dalje poći istim putem kojim analiziramo prostu rečenicu, samo ćemo za složenu rečenicu kao dio sintagme istaći specifičnost njezine konstrukcije po kojoj se ona razlikuje od dijelova sintagme u prosto rečenici. I još nešto: problem ne treba izbjegavati. Analiza rečenice bit će zanimljivija, a um će se bolje izoštriti ako ne budemo tražili samo jednostavne i klasično čiste slučajeve.

PRILOG AKCENATSKOJ TIPOLOGIJI U IMENICA

Božidar Finka

I

Od svih vrsta riječi imenice su najbrojnije, imaju više različitih oblika (posebni oblici za muški, ženski i srednji rod, razlikovanje oblika jednine i množine, uz ostatke dvojine, promjena po padežima) i odlikuju se velikom raznolikošću u ponašanju akcenta. Trudom mnogih akcentologa mnogo se dosad postiglo u traženju što prikladnijeg načina kako bi se akcenatsko šarenilo u imenica prikazalo što vjernije i što jednostavnije.